



PETER ZILAHY

## Zadnje okno-žirafa

(odlomek iz romana)

Okno-žirafa je bila slikanica, iz katere smo se učili brati, ko tega še nismo znali. Jaz sem že znal, pa vendar sem se moral učiti; čemu bi drugače bila šola? Okno-žirafa nam je poljudno in v abecednem redu nastožaj odprlo vrata v svet. Vse je imelo svoje mesto in smisel, simbolni in vsakdanji, iz nje smo izvedeli, da sonce vzhaja na vzhodu, da imamo srce na levi strani, da je oktobrska revolucija novembra in da se v okno upre svetloba – četudi je zaprto. V okno-žirafi se je gnetlo sedmeroglavih zmajev, vil, hudičev in kraljevičev, čeprav je o njih pisalo, da ne obstajajo. Spominjam se četverice različnih zmajev, ki niso obstajali, in treh kraljevičev. Okno-žirafa me je od zloga do zloga naučilo brati med vrsticami. To je bilo samo po sebi umevno, tako kot to, da je treba s cik-cak zajčki v posteljo; nikomur ni padlo na pamet, da bi kaj spraševal. Okno-žirafa je okno-žirafa. Okno-žirafa je čas mojega otroštva, oblačilnica, ura telovadbe, nenehna rast, doba pred lepšim obdobjem, mehka diktatura, moja domača naloga, moja nedolžnost, moja generacija. Okno-žirafa je knjiga, v kateri med drugimi nastopam tudi jaz sam. Dvajset let pozneje me je nekdo povprašal po tem, in šele takrat sem dojel, da gre za prvo in zadnjo besedo v abecedi, za alfa in omega, okno in žirafa<sup>1</sup>. Seveda. Okno je začetek, skozi okno pride svetloba, žirafa pa je končno neskončno, nadrealizem, vzplamenele žirafe, življenje na veke! Leksikon, ki vsebuje tisto, kar drugače izostane.

<sup>1</sup> Okno po madžarsko je ablak, žirafa je zsiráf (op. prev.)

Okno-žirafa je tudi v Parizu, videl sem ga na neki razglednici, pravijo mu ajflov stolp. Poslala mi ga je Zsófi Brünner, ki je s starši disidirala v Francijo in se zdaj uči iz francoskega abecednika. Ajflov stolp ima dolg vrat, štiri noge in ogromno oken. Hkrati je okno in žirafa – tudi ime lepo zveni – je spodbuda in obljuba, presega modrijansko retoriko *majhna sem bila, piške sem pasla, piške so čivkale, jaz sem pa rasla ...*, nenadni skok, ki te premami z obeti dokončnega preloma s pogledom navzgor, degradira razmeroma hitro dvigalo, vzpenjajoče se po sredini, na tehnično vprašanje. Tudi Zsófi Brünner je malce spominjala na žirafu, le da ni imela oken in hitrega dvigala. Ko je pridrobila k moji klopi z nogicami kot zobotrebci in dovolila, da povoham njeno dišečo radirko, je zastalo hitro dvigalo v mojem grlu. Očaran sem zlogoval celo noč, črke so mi begale pred očmi kot mačje oči na cesti. Naslednjega dne je Zsófi disidirala. Razrednik nas je obvestil, da so nepričakovano odpotovali. Lahko bi rekel, s tragično naglico generalnih sekretarjev. Dišeča radirka je pustila v moji duši neizbrisljivo sled. Da niso šli letovat, smo izvedeli pozneje, ko je namesto nje prispel ajflov stolp, zelo podoben žirafi, kar je bilo seveda smiselno le tistemu, ki je bral med vrsticami. Dobra beseda kot family fröst.

Prvi spomin iz otroštva: plazenje po vseh štirih, tih počitek v vrtcu. V zagrjnjeni sobi na bele odeje sije luna. Ne more biti luna, saj zvečer nismo v vrtcu. Po vseh štirih se plazim pod posteljami, bojim se, da se bom, če se bodo prebudili ostali, prebudil tudi jaz. Sam sem, skoraj fiktiven otrok, lovim ravnotežje na škripajočem parketu, v kolena se mi zadirajo drobtine. Majhen sem, nihče me ne vidi, plazim se naprej po ogromni sobi, zdi se mi, da to počnem že ure. Izogibam se rokam in nogam, ki visijo navzdol po belih rjuhah. Crkujoči angelčki. Oblaki ovčice plavajo v pravilnem zaporedju, pedofilska nebesa, mehke prstne blazinice, jamice v ličkih, svedrasti kodri. No! Nekdo mi pod posteljo pride nasproti, trčiva z glavo, zaradi rjuhe ne vidim obraza. Za vrat mi diha z vročo sapo. Pridejo vzgojiteljice, nosijo bele obleke, bele kratke nogavice in bele copate, prihuliva se k tlom, z drobno ročico me zgrabi za drobno roko, dlan se mi poti. Joj!

Velikanski park okoli vrtca je bil poln prikritih skrivališč. Večina stvari je najbrž še vedno tam, kamor sem jih skrtil. Za živo mejo sem našel veččo in jo zatlačil med suhe liste. Mislil sem, da je igrača, toda ob mraku je odletela. Življenje mi jo je vzelo. Trula. Nič zato, pripravljaj sem se na veliki met, svojo muco sem hotel naučiti leteti. Stal sem na vrhu kletnih stopnic, pojasnil sem ji, kaj mora storiti, potem pa marš! Žive stvari so nepredvidljive. Moja zbirka večš se je nenehno dopolnjevala: mesto preletavajo psi, mačke, želve, prijatelji, sorodniki, ljubimci. Vrnil se bom ponje.

Pri pouku praktičnega znanja smo rezljali lesene meče in sulice, k čemur nas je podžgala hladna vojna. Moja usta so krokodilje zazijala, ko so nas naskočili indijanci in se mi je puščica zadrila v grlo. Bil sem jenki. V bolnišnici János so me že čakali in se skoraj pritožili, da sem jih v zadnjem času zanemaril. Po letu šestinpetdeset so nam prepovedali igrati se z orožjem, da se ne bi preveč vživel

v igro. Z našim doma izdelanim orožjem je bilo namreč mogoče ubijati. Ponavadi so bili Rusi indijanci, Američani kavboji, prej ali slej pa se je vsak bojeval proti vsakemu. Nemes je dobil mačeto iz brizgane umetne mase, oče mu jo je kupil ob vrnitvi iz Vietnama. Prav je prišla v džungelskem boju, toda imeli smo malo smodnika. Očetu sem skakal po glavi tako dolgo, dokler mi ni z Zahoda prinesel revolverja, prav tako iz umetne mase. To je bil prodor. Ne morem se pritoževati, vsega smo imeli: kvarc uro, južno sadje, avtomobilčke match box. V Manon smo hodili kupovat luksuzne predmete. Oče ni napredoval, ker ni vstopil v partijo, a je dobival visoko plačo, ker so ga potrebovali kot strokovnjaka. Moji starši niso politizirali. Psovali so sistem, niso pa se borili proti njemu. Psovali so tudi mene, a se niso borili proti meni, ocenili so, da bi bila borba brezupna.

Poleti smo jadrali na Blatnem jezeru, pozimi, ko je jezero zamrznilo, pa smo se urili na Budimskem gradu. Tekali smo okoli obzidja in Abdurrahmanovega groba v obliki falosa in s turbanom na glavi, ki se mi je zdel kot globus. Imel sem visokoleteče načrte, kako bom šel z ladjo okoli sveta in ne bom bruhal. O tem, da je zemlja okrogla in ne ploščata, so pričale moje športne poškodbe. Najbližje pristanišče je bilo na zemljevidu, moja velika geografska odkritja v svetovnem atlasu so se začela na šestnajsti strani. Sprva sem imel Ameriko za Indijo, toda vztrajna odisejada po zemljevidu je obrodila določene rezultate. Na obalnem koncu neke države v zemljepisni igri mesto-država sem opazil, da ležijo na ravni črti od Severnega morja do Perzijskega zaliva med Brugge in Basro prestolnice, ki se začnejo na B. Os Bruselj-Bonn-Bécs<sup>2</sup>-Budimpešta-Bukarešta-Bagdad je govorila sama zase in ker mi je bilo jasno, da vplivajo na nastanek mest tudi reke, morja in hribi, se mi pritegnitev mest Bratislava, Beograd in Bern v ta okvir ni zdela za lase privlečena. Vzhodno lego Berlina lahko jemljemo kot tektonski spodrselj jezika, kar so velesile popravile po drugi svetovni vojni. Videti je bilo, kot bi moje odkritje podpiralo mesta na B, ki so ležala v bližini prelomnice: severno brabantška Breda pri belgijski meji, Basel in Bolzano v Alpah, Baden Baden v Badnu, Bayreuth in Bamberg na Bavarskem, starodavno slovaško mesto Besztercebánya, moravski Brünn in Badacsony ob Blatnem jezeru (moj Bled). Morda malce izpade bosanska Banja Luka, toda na prelomu leži Brasov na Sedmograškem. Sekajoč Balkan teče jezikovna tektonska prelomnica do obale Črnega morja prek bolgarskega Burgasa do Bosporja, kjer si sledijo Istanbul, torej Bizanc, potem pa stara osmanska prestolnica Bursa. Iz množice turških mest z začetnico B, ki padejo na pot, lahko zaradi perečih anomalij povzdignemo Batman na Tigrovi obali in sosednji Bitlis. V smeri proti Bejrutu lahko ob rahlem biblijskem ovinku spravimo v žep še Biblos, Balbek in Betlehem, medtem ko stojijo poleg Bagdada ruševine Babilona. Očitno je bilo, da je treba narisati tak morfološki zemljevid, ki bi pokazal, da je igrala črka B pri razvoju civilizacije vsaj tolikšno vlogo kot doline velikih rek. Zgodovina od Babilona do Bruslja se suče okoli svetovne osi črke B,

<sup>2</sup> Madžarsko poimenovanje za Dunaj. (op. prev.)

novorojenček od nezavednega čebljanja do Banske Bistrice. Pred mano se je začrtal nekakšen nadnacionalni globus in verjel sem, da bi nas uporaba ustreznega zemljevida in logopedije pripeljala v leta pred Babilonom, ko je človeštvo še govorilo en jezik. Glede na to, kako pogosto so se spreminjale črte na zemljevidu tekom našega stoletja, sem čutil pod nogami sorazmerno trdna tla.

Dan obrambe domovine se je za naju z Gergőjem predčasno končal. Zaman sva povešala nos. Stric Sanyi naju je peljal domov s svojim avtomobilom, najini kravati sta bili spravljeni pri njem. Nekaj je bilo nepreklicno: za vedno nama bodo prepovedali vsakršno domoljubno dejanje, ne bom več smel deklamirati *Domovine klic: Madžar!* In nikoli več ne bova branila domovine. Ker sem enkrat v življenju zavezal kravato na napačno mesto! Striček Sanyi je morfološki genij, govori v parolah in svobodno asociira glagolske pripone – vsaka njegova beseda je jezikovna inovacija, jezik je njegova kravata – jaz pa bom, če že ne morem biti pionir, pisatelj. Tudi o tem bom pisal. Bridko, toda iz srca in po resnici. Ex pionir in vrhunski golman, državni finalist na tekmovanju iz ruščine, večkratni prvak tekmovanja dvanajstega rajona v deklamiranju, ki sem z navdahnjeno deklamacijo *Domovine klic: Madžar!* spraval v solze učiteljico za glasbo in ves dekliški zbor. Kaj bi šele bilo, če bi mutiral! Svoja najlepša leta sem zapravil za gibanje, nisem pri sedmih letih disidiriral v tujino, v Pariz, kot Zsófi Brünner, in namesto francoskih mademoiselle moram poslušati spregatev strička Sanyija, ki je spet napravil v stavku obrat za sto osemdeset stopinj, izvedel ujemanje povedka z osebkom za tri stavke nazaj (jaz samo ugibam, da bom razumel), z rastočim poudarkom zavil v krivino in nepričakovano napravil piko. Potem gleda – izraža nekaj simbolnega – tistega, ki mu je bilo namenjeno. Gleda nas, ki naj bi razumeli. Kako naj ne bi razumeli. Kako naj ne bi ne razumeli. Ni konca s krajem, tu bomo zgnili v osnovki, iz meseca v mesec nas z rafiniranimi zdravniškimi instrumenti vse bolj krčijo, nam gledajo v spodnje gate, le kaj vidijo!

Zgodovinska zgradba na Orlovskem hribu, kamor sem hodil v šolo, je bila, preden so jo prenovili v izobraževalno ustanovo, nunski kloster. Ob vkorakanju Nemcev je bil v gledališki dvorani vrhovni štab, tu so zaprli vojaškega generala Budimpešte. V tej dvorani smo imeli telovadbo, tekali smo v krogu ob zgodovinskih zidovih, lekcija iz domoznanstva v zaskočeni legi glave. Madžari so prišli po avtocesti narodov, je rekel profi s somjimi brki, in dobro je zvenelo. Po stepi potujejo z avtostopom z mozgovo kostjo v roki, na kateri v runski pisavi piše Madžarska, toda nihče ne zna prebrati. Kozlovski skok čez švedsko skrinjo in kolo na rokah ob doskoku na zemljo. Gospod učitelj meni, da se razteza od Tihega oceana do Alfölda ena sama stepa, bolj ali manj med Amurjem in Donavo. Na enem koncu so Madžari, na drugem Gulag, pazimo torej, kako se obnašamo. Klofutal nas je z obema rokama, da ne bi zgrešili smeri – to je bila zlata sredina. Raje plezam na drog ali tečem dva kroga, je rekel, ko je že odmaknil roki z mene, a se naslonil name z vso težo poudarka, da želi izklesati iz mene *samo poštenega Madžara*. Vedel sem, da nekaj ne štima: če je jezik



naše največje bogastvo, zakaj so me potem hoteli pripraviti do tega, da bi držal jezik za zobmi, domoznanstvo so zlili z anatomijo, domoljubje s slovnico, solidarnost pa s klesanjem. Skratka, Madžari so prišli pred tisoč leti in prihajajo še danes, če že niso umrli. Nihče ne ve, od kod ne kam. Kdor ve, se moti. Ali pa ni Madžar. Ali ni pošten. Madžar je zavit v poltemo. Ali ga pobere tja. Madžar ne vzbuja pozornosti, videti je kot kdo drug, zlahka se asimilirira kjer koli, z izjemo Madžarske, tam se ne more asimilirati, ovira ga skupni jezik. Madžarščina je malce srbohrvaška. Malce brezdomovinska. Madžar pride po glavni cesti, žene ogromne črede in je stalno na bojni nogi. Velikanske klofute prihajajo za njim kot suh in topel fen. Nobenega miš maš. Moja podoba madžarstva, ki se je izoblikovala med proučevanjem Karla Maya in Fesztyjeve panoramske slike, je združila Divji zahod in progresivne tradicije Divjega vzhoda. Madžari so živeli kot kavboji in se borili kot indijanci. Zbirali so zaklade umetnosti, prehiteli velike zemljepisne odkritelje. Cortez in Pizarro sta potomca Lehela in Bulcsúja. Madžarski indijanci so napadli srednji vek, ga na pol poti z vikom in krikom obskočili kot poštno kočijo in s puščico zadeli vsakogar, ki je pomolil glavo ven. Napadli so tudi Vikinge in Mavre, opustošili samostane, razdejali rit Evrope, toda na to se ne spodobi biti ponosen. Tega ne pripovedujem zato. Potem so si ogledali Atlantski ocean in spoznali, da je konec pašnikov, zemlje niso mogli obkoliti z vikom in krikom, morje se je raztezalo na vse strani. Kaj naj bi storili, vkrcali so se na poštno kočijo, v kabino nad kolesi. Tudi Karpatski bazen je bil morje, če bi prispeli takrat, bi bili pomorsko ljudstvo. Svoje morje, ne zgodovinsko, ne namočeno v krvi, ne najet vikend za konec tedna.

Jaz sem pionir! Pogumen in smel. Ničesar se ne bojim! Mojih petindvajset kilogramov je utelešena utopija. Brez premora razvijam svoje znanje, dobro – in prostovoljno, kakor tudi prijateljstvo med ljudstvi. Jaz sem pionir. Pomagam, kjer morem. Tebi, tebi, pa tudi tebi. Nisi zaman zašel v težave. Neomajen si, kot zaupanje v meni, pa tudi v vas. Od enega samega potega moje kravate se reakcija razbeži v joku in stoku.

Dvanajst točk pionirjev zrcali v nasprotju z normativnimi desetimi zapovedmi opisni aspekt. Projicira dovršeno prihodnost. Pionir je popolno bitje, nenehno v pripravljenosti, dela to in to, na primer vedno govori resnico – šesta točka. Imam pa že raje Novo zavezo. Če vržejo vate kamen, jim vrzi nazaj kruh. Obmetavati se s hrano še ni tako slabo, obnese se vedno, kadar ustvarjalcu zmanjka idej. Takrat se rodi burleska. Kaj pa, če pionir reče, da vsi pionirji lažejo? Kajti cel svet naj izve, da Sohár ne govori resnice, čeprav ima kravato in piščalko. Piščalka je majhna, a Sohár tudi te ni vreden. Treba je uvideti, da je tudi pionir človek. To bi lahko bila trinajsta točka, a je tako očitna, da ni potrebe po posebni točki. Trinajsta točka je neizrečena točka. Vsak ima šibko točko. Jaz na primer sem ukradel neko logično igro in jo skrnil v nogavico. Res pa sem bil takrat še ciciban. Starši so mi ukazali, naj jo takoj nesem nazaj, hkrati pa so bili očitno ponosni na nepotešljivo fantovsko željo po znanju, ki so jo videli v sijočih barvnih krogcih in trikotnikih. Za krajo ni bilo nobene točke, vgrajena je bila v sistem.

Rodil sem se v petindvajsetem letu osvoboditve. Lenin bi bil star sto let, sveti Štefan tisoč. Med njima se je utelesila nula kot kilometrski kamen pred predorom v smeri Verižnega mosta, moje izhodiščne točke, to je Budimpešte. 1970: predaja orjaškega letala Boeing 747 (Jumbo Jet-a), začetek sovjetsko-ameriških pogajanj o razoroževanju, odprtje prve metrojske linije v Budimpešti, Brazilija je tretjič svetovni prvak, vsakdo lahko vsaka tri leta potuje na Zahod, spleča se varčevati (mladinska hranilna vloga). Ob predaji stotisočega avtobusa Ikar so me starši vpisali v šolo. Vzporedno z mojim šolanjem se je gradila veleblagovnica Skála Metró, eno nadstropje na leto, skoraj vse v skoraj vsakem nadstropju. Pri osmem so končali. V zraku je bilo potovanje. Ko sem bil še plod, se je mati namakala v Črnem morju; morda imam zaradi tega pogosto pomanjkanje soli. Ponoči se prebudim, mati plava pesjaka v temi jam. Z obale onstran kličejo, ali bom že prinesel tisti kozarec vode.

Bil sem devica, pa me ni motilo. Blagega pojma nisem imel o tem. Svet je bil črno-bel, lahko si ga gledal po televiziji. Še danes mi je pred očmi podaljšek nogometne tekme med Nizozemci in Argentinci, sovpadanje Baader-Meinhofa in Sojuz-Apolla, Elvis, kralj, njegova smrt (tega nisem razumel, toda moj oče je bil sesut), eksplozija plina v Zsani, vulkanski oblak nad Goro sv. Helene, madžarski vesoljski polet in svetovno prvenstvo igre z Rubikovo kocko v Budimpešti. Šport v črno-beli barvi je bil vznemirljiv, na boksarski tekmi si moral biti pozoren na to, koliko prog ima kdo na nogavicah. Spominjam se tudi svojega prvega zmenka, spominjam se števila prog na nogi punce, o barvi oči nisem več prepričan, še zdaj vidim črno-belo. Po prvem poljubu so starši kupili barvno televizijo in izkazalo se je, da so Nizozemci oranžni, Italijani modri, so tudi zeleni in rdeči hudiči, le Nemci so ostali črno-beli, kot bi ostali v kazenskem prostoru, tudi njihova država je ostala razsekana na pol, nisem jim zavidal.

Med poročili sem moral v kopalnico. Mati je prišla od časa do časa priverit, če sem še živ. Oče je gledal televizijo v dnevni sobi. Da bi me lahko obvarovali pred lažmi, so morali poznati podrobnosti. V kopalnici se je slišalo samo vzdihovanje moje matere – kakšen cirkus naredim v kadi, poplavlil bom stanovanje. Potopil sem se. Pod vodo me je dosegel glas, ki je poročal o dogodkih tistega dne po svetu: zemeljski plaz v Bangladešu je pokopal pod sabo sto petdeset ljudi, nekje v zahodni Afriki je izbruhnila revolucija, odprli so neki vrtec in olimpijski plavalni bazen, MTK je premagala Fradija z 2:1. Nisem vedel, kdo mi pošilja sporočila in zakaj, toda bilo je očitno, da ima načrte z mano, ker mi je prišepnil tudi to, kakšno bo vreme. Naslednjega dne sem razložil v kadi že več glasov, kar me je navedlo na misel, da imam opravka z organizacijo. Način komunikacije se je zdel logičen, jaz jim ne morem nič sporočiti, ker pod vodo ne morem govoriti, oni pa so lahko stopili v stik z mano brez vednosti mojih staršev in vzgojiteljev izključno med kopanjem. Težko sem razumel, zakaj je za organizacijo tako pomembno, da sem podrobno obveščen o najnovejših vojaških vajah na Poljskem ali da so vasi globoko v Prekdonavju povzdignili do mestnega ranga, toda vedel sem, da bom razbral njihov znak, če bom dovolj pozoren. Moje

bivanje pod vodo je dobilo globlji smisel. Ko mi je mati med nedeljskim umivanjem las nič hudega sluteč potopila glavo, mi je prijeten ženski glas zašepetal, da je toča potolkla pridelek. Razumel sem, kaj pričakujejo od mene: ustvarjati zmešnjavo, glede česar, iskreno povedano, sploh nisem imel pripomb. Že prej sem se, ko sem šel spat, v temi bojeval s podmornicami in lovci, vnema me je včasih zanesla tudi na tla, in samo svoji neomajni drži se imam zahvaliti, da je bila končna zmaga moja. Od tistega dne naprej sem sabotiral razvoj ljudske demokracije kot marljiva čebelica. Zemeljski potresi, izostanki elektrike, eksplozije plina so mi določali ritem. Na podlagi vesti, dobljenih v kadi, sem odkril lokacije vojaških objektov. Če so imeli primopredajo kake tovarne ali elektrarne, sem bil tam in opravil svoje delo. SEV je teptal za železno zaveso kot krvoločni Brdavs, ne da bi trohico slutil, kakšna lipa raste na domačem dvorišču.

Leta 1956, na zmagovito petstoletnico Nándorfehérvára<sup>3</sup>, so razstrelili Budimpešto. Sovjetska zveza oživi tradicijo iz leta 1944 z vključitvijo novih prizorišč. Mesto je preluknjano, luknje so v zidovih hiš, luknje so med hišami, nove luknje se mešajo s starimi, kot stalna tema pogovora pa se vrti, ali je ta in ta hiša preluknjana zaradi zasedbe ali revolucije, ali iz šestinpetdesetega ali nemara iz štiriinštiridesetega, toda, saj to je nova zgradba, to pa že ni bauhaus, ne vidiš ukrivljenih teras. Padel je sneg in zametel luknje, padel je še nov sneg in se pomešal s starim, da ni nihče več vedel, kateri sneg je pokopal luknje. Ljudje so čakali, da se stopi, kajti državo je napadel večni sneg. Štirideset tisoč in več milijonov majhnih lukenj. Budimpešta je mesto lukenj. Rodil sem se v tem preluknjanem mestu: luknje, ki so jih izbile štokrlje v zidove bolnišnice, luknje v nagrobnikih na pokopališčih. Pred mojim nosom je zdrsnil dvometrski gož v grob barona Manója (in gospe soproge Marianne) Kruchina Schwanberga. Baron je umrl leta 1956. Marianne leta 1944. Razredni boj ali pijan grobarski kamnosek? Potem je nagrobni kamen izginil, za njim je ostala le luknja. Na njenem mestu je potem zrasel nov grob. Kroženju lukenj je bilo enostavno slediti. Na luknjah dedove hiše smo zgradili hišo, v kateri smo živeli, moj oče se je kot otrok na vrtu igral z bombnimi tulci. Na površju večjih lukenj so gradili hiše, manjše so uporabljali za odlagališča smeti: odvržene televizije in elektronske cevi so bile nagomiljene na koncu vrta, informativno odlagališče starega železa na Hribu svobode. V eni od lukenj smo našli krilato bombo, tudi ta je bila preluknjana. Nekdo ji je odvil eksplozivno glavo. Splezali smo na obzidje, porinili prste v luknje in si zaprtih oči predstavljali krogle. Najnovejša zgodovina Budimpešte z Braillovo pisavo. Budimpešta, nevidna s prostimi očmi, zaznavna samo na otip, vidna samo skozi svoje luknje. Branje med vrsticami, stenski hieroglifi, epske in pesniške različice, vojni grafiti, sumarična erotična sporočila, obrnjen arhiv. Budimpešta tudi danes živi od lukenj. Nove zahteve mesta so prinesle nove luknje, nenadoma so se pojavile zobne škrbine, luknje, merljive

<sup>3</sup> Zgodovinsko ime iz 15. stoletja, ko je bilo mesto madžarska utrdba proti Turkom.



na zemljevidu, in hiše s pisarnami, potisnjene na njihova mesta. Majhne in velike luknje od eksplozij zaradi mafijcev. Spremenilo se je razpoloženje lukenj. Luknjam iz devetdesetih let so štete minute. Ni bila še dobro narejena, že so jo zabasali. Kje so dolgotrajne devetmilimetrovke, triindvajsetke, ki vzbujajo spoštovanje, mogočne osemtridesetke, razlegajoče se petinosemdesetke. Luknje iz starih časov.

Trnova pot mojega spolnega zorenja je bila zaznamovana s smrtjo komunističnih diktatorjev. Moje prvo seksualno doživetje je sovpadlo s smrtjo Mao Ze Donga, v vrtcu me je ugriznila deklica po imenu Diana. Ob Titovi smrti sem začel mutirati, pri Brežnjevu sem imel prvi izliv semena. Na radiu so tri dni vrteli samo resno glasbo, kar se mi je zdelo rahlo pretirano, ponekod so celo ukazali šolski premor. Potem se dolgo ni zgodilo nič, za poskus sem peljal neko deklico v kino, a je bil film predober in me je v roko zgrabil krč. V gimnaziji so se dogodki pospešili, prvi poljub je ločilo od prve viharne noči samo nekaj dni. Po Andropovu je hitro predal ključ tudi Černenko. Čez nekaj tednov jima je sledil Enver, o čemer ne bom govoril. Ob usmrčitvi Ceausesscuja sem se seznanil s točko G. Kim Il Szung je razsvetlil moje znanje z novih točk horizonta, a je sodišče k sreči že podalo tožbo. Fidel. Cel svet bo vrglo s tečajev.

V osnovni šoli so nas naučili pisati črke v zaporedju eno poleg druge. Besede so bile v knjigi, zbrane na enem mestu kot rešitev, le brati jih je bilo treba. V slovarju so bile vse besede, ki jih je bilo mogoče reči. Slovar je sodil v svet odraslih, vendar sem čutil, da stoji nekako nad njimi, slovarji so imeli oblast nad ljudmi. Če si rekel nekaj, česar ni bilo v knjigi, ni imelo smisla. Smiselno je bilo le to, kar je bilo zapisano. Slovar združuje besede, ki jih v življenju nikoli ne srečamo skupaj. Slovar je mesto srečanj, ki naključje povzdignejo v zakon, podobno kot imena v razrednem dnevniku. Tudi dnevnik je slovar, v katerem sem razvrščen po priimku in vanj so vpisali podatke o mojem rojstvu, ime in poklic očeta. Vedo, da sta moja starša elektroinženirja, da sem jaz otrok staršev elektroinženirjev in se potemtakem verjetno vsaj malo spoznam na elektriko. Pisatelj je ni bilo v razredu, torej bi zadevo lahko testirali. Abeceda – kot telovadna vrsta – se je zdela nepremagljiva. Vsaj stala je zunaj časa, ki ga zaznavamo. Kdo bo danes na vrsti? Že ob rojstvu sem bil beseda. V slovarju je vsaka beseda nepogrešljiva, vsaka zase odveč, smisel imajo samo skupaj, tako kot seznam imen. Jezik tvori solidarnost besed, tako kot se pojavi solidarnost v razredu, vsak je lahko na vrsti in vsak dan se začne z branjem seznama prisotnih.

Na začetku je bil kaos, ki smo ga dekodirali in vse razumeli, ker smo brali med vrsticami. Zdaj pa moramo obratno dekodirati, kaj smo mislili in je bilo še do nedavnega enoznačno. V šestdesetih letih je iz stisnjene pene revolucije vžsel Kadar, na začetku sedemdesetih pa so se začeli naši starši razmnoževati v neverjetnem ritmu. Kako naj razložim najstniku, da je lepši čas, ki smo ga opevali, prosim, že prišel, saj bodo lepši časi vedno šele prišli, kako naj mu razložim, da tega tako ne bo razumel. Kot bi videl svoje starše, ki so verjeli, da bo to večno trajalo. Draga mama in ata, to je država, v katero sta hotela

emigrirati. Na jezikovni tečaj vama pač ne bo treba iti. Kako naj razložim, da je bila sprememba sistema matura, da je stari čas preminul na banketih, da je naš najstniški upor pometel s komunizmom, mehka demokracija je poteptala mehko diktaturo, da se je doba, ki je ravnala z mano kot z otrokom in me zavirala v rasti, naenkrat zrušila in izginila. Toda jaz nisem rasel naprej. Moja generacija naj bi bila tista, ki naj bi prišla, a ni prišla, bili smo, kot da bi se delali takšne, kakršne so nas vedno hoteli. Nad našo glavo konsenz staršev, tih orgazem z revolucionarno vnemo. Pri nas zaradi leta 1956 ni bilo leta 1956 leta 1989. Naši starši so raje delali otroke in jih učili, kako naj ostanejo živi. Torej bomo zdaj živeli.

Doba, v kateri smo si nezavedno in slepo utirali pot v lepšo prihodnost v znamenju internacionalizma, zažari kot zadnja havanka pred diskom v Csillebércu, čakajoč na jugoslovanske kameradke. Kmalu smo se tesno objeti vrteli z njimi v počasnem plesu, tuja dežela jim je razvezala jezike. Ponoči smo skozi okno splezali v osmo barako, potem pa jo, ker je Ivan mislil, da prihajajo po nas, ubrali ven skozi zaprto okno. Počitnic je bilo konec, pošiljali smo pisma v tujino, upajoč, da nas bo sestrski odred nekega dne povratno povabil k sebi, toda izkazalo se je, da so kameradke medtem zelo zrasle, kmalu potem so zapeli ABBA in Boney M. Popotnik je tedaj še vedel, kaj lahko pričakuje na rožasti polovici zemljevida: v zedinjenem taboru miru je človek lahko stopil v eno partijo, stanoval v enakih hišah, ni se bal istega hudobnega volka, enako so mu postregli v trgovinah, z isto aluminijasto žlico so merili juho, isto juho, ponekod si je bil v svoji raznolikosti podoben celo hamburger, neizgovorljiva zmrzlina, hrenovke v črevu na Alexander Platzu, romunski viski, albanska konzerva školjk. V vsem je bil prisoten tisti značilni okus, ki ni svojstvo stvari, ampak nekaj nepremagljivega iz drugega sveta: kakor koli smo prežvekovali, vedno se je sprijelo v ustih v en sam blok.

Črka O se nahaja na sredi madžarske abecede kot pravilen krog, vsaka točka na njegovem obodu je enako oddaljena od središča. Zato lahko sredino črke O razumemo kot središčno točko madžarskega jezika.

Po mnenju svojega profesorja za ruščino bom razumel slovansko kulturo šele takrat, ko bom prebral *Vojno in mir*. On jo je prebral na transsibirskem vlaku tja in nazaj. Bom že raje prebral *Zločin in kazen*, s tem bi se izmazal do Moskve. Morda bi zadostovalo, če se pregrizem skozi kazen. Lahko bi se vrnil z Aeroflotom, tudi to je lepa beseda. Kot kolonjska vodica, reciklirana iz bojnega plina. Jezik je bil sestavni del krinke, treba se je bilo pretvarjati, da znamo rusko. No! Petinštirideset minut sem gledal po rusko, kimal po rusko, vzdihoval po rusko, na konec klopi sem porinil *Vojno in mir*.

Ni mi padlo na pamet, da mi znanje jezika lahko pride prav. Znanje je bilo pogoj rasti, bilo je vrednota zase in po sebi, če si hotel rasti, si delal domačo nalogo. Rusko smo se učili tudi zato, ker je krasen jezik, ne zato, ker madžarščina ne bi bila čarobna. Tedaj so samo profesorice ruščine govorile rusko, ženske okoli petdesetih s pobarvanimi lasmi. Militantna etnična manjšina s

plemenskimi rituali. Njihova obsesija je bila poročanje: imeti preštete glave pred vsako misijo, to je bil pogoj življenjskega obstoja. Ruske vojake sem videl samo v vojnih filmih, a še v teh so govorili madžarsko. Prvega sem videl v živo, ko so že odhajali iz države. Napočil je konec hladne vojne, napočil je tudi konec miru, ni imelo več smisla umirati zanj, Rusi so prodajali svojo opremo pod ceno. Prijatelj je hotel kupiti padalo, jaz sem bil tolmač.

Parašut jesty, sem vprašal, ali imajo padalo, a se mi je zataknil jezik, izpadel je ty, sveta nebesa, pomešala sta se sovjetski glagol biti in jenkijevski yes, vendarle se nisem učil zaman. Jenkijevski go home in pašli damoj, to je eno in isto, okupacija je samo črta na zemljevidu, eno naglasno znamenje, ena vezniška beseda. Ne tanki, ne osmi razred, ne medvedek Miša, ampak podpis v beležnici za starše. Desetnik je odgovoril madžarsko, za dve vodki, je rekel in pokazal z dvema prstoma, da dvakrat, ker sta dva. Vprašal je, kako nama gre v šoli. To se mi je zdela pretirana domačnost, pa sem samo zagodrnjal predse, no ja, kot sem videl v *Tihem donu*. Povedal je, da ima tudi on sina, Sergeja, da ve, da tudi nam ni lahko, kaj pa kalašnikov, ali naju zanima? Ali pa ta pištola? Nisem sladke sorte, toda tako se lahko počuti le bajsek v carstvu telekotkov. Za darilo bi navrgel še nabojnico, potem pa bi nazdravili lepim starim časom. Na lepe stare čase, ko so se naši očetje še veselo pobijali med sabo, ko me še ni bilo na svetu, na to naj pijem z nasprotnikovim vojakom, ki govori v mojem jeziku. Ege šegedre, pravi podčastnik, misleč nazdarovje. Ege šegedre – jezik je genialen. Egészségére – na vaše zdravje! Ege šegedre – na tvojo rit! – razlika je v ožini glasu. Tudi on je Sergej, kot njegov sin, toda midva ga lahko mirno kličeva Serjoža – v roke mi stisne steklenico in citira Petőfija brez napake. Madžarska je poezija, pravi. Povem, da je skupina madžarskih znanstvenikov identificirala Sandorja Petőfija v ženski kostnici v Barguzinu. Me ne preseneča, pravi, Rusija je ogromna. Sploh ni vsiljiv, prej ustrežljiv. Ne gre rad domov, navadil se je, rad ima Madžare, zlasti Madžarke, pomežikne mi, kot nekdo, ki ve, za kaj gre. Vrnem mu pavlovski pomežik, češ ko je govora o ženskah, je treba mežikati, vem. Zdaj ga midva že ne bi več rada motila, a naju zadržuje, še naprej po madžarsko. Bolje, da sem previden! Kaj če sploh ne zna rusko? Da je ugro-obski dvojni vohun? Z roko zamahneva v pozdrav in se vzvratno pomikava proti vratom. Že na pragu naju ujame njegov klic, ali ne bi odnesla še nekaj ročnih granat.

*Prevedla Marjanca Mihelič*

Peter Zilahy se je rodil v Budimpešti leta 1970. Med leti 1995 in 1998 je predaval književnost na univerzi BME. Je zelo raznolik avtor, katerega prozo in poezijo veliko prevajajo, v svojem delu pa pogosto uporablja fotografijo in performans. Njegov roman *Zadnje okno-žirafa* (1998) je bil doslej preveden v enajst jezikov.